

Araabia maateadus ja Eesti

Üllar Peterson, Helen Geršman. Jalutus-
käik maailma äärealadele. Eesti ja selle
naabrid al-Idrīsī „Rogeri raamatus”. [Tal-
linn:] Postimehe Kirjastus, 2024. 358 lk.

Tuntud arabistide, ajaloolase Üllar Petersoni ja filoloogi Helen Geršmani koostöö tulemusena on ilmunud kõvakaaneline värvitrükis teos, mis võiks kõita eesti keelehuvilisi, eriti kohanimeuurijaid, rääkimata neist, kes on vaimustunud idamaade keeltest ja kultuuridest. Raamatu retsensent-konsultant on ajaloolane ja orientalist Tarmo Kulmar. Silmapaistva araabia geograafi al-Idrīsī (u 1100–1164) „Rogeri raamat” kirjeldab kogu XII sajandil tuntud maailma, mis hõlmas alasid Kesk-Aafrikast ja Indiast Skandinaaviani. Teoses esitatud teave on väärtuslik ja seda uuritakse hoogsalt tänini.

Raamat algab suhteliselt pika sissejuhatusega (lk 11–19), milles refereeritakse kõigi peatükkide sisu. Esimene peatükk

(lk 21–53) annab sissevaate islamiaraabia maateadusesse ning tutvustab selle olulisi autoreid ja teoseid. Järgmine peatükk (lk 55–83) käsitleb al-Idrīsī elu ja tegevust normannide Sitsiilia kuningriigis. Saame teada, et geograafi täisnimi ei mahu raamatu kolmele realegi, samuti seda, millest arvukad nimeosad räägivad. Selgub ka, et teost nimetatakse „Rogeri raamatuks” selle tellija, Sitsiilia kuninga Roger II järgi. Uurimuse autorid näikse eelistavat araabiakeelse originaalpealkirja lühivormi „Nuzha”.

Kolmandatki peatükki (lk 85–138) võib pidada omamoodi sissejuhatavaks. See avab al-Idrīsī peateose tausta alates pealkirjavalikust ja eesmärgist kuni ülesehituseni. Muu hulgas selgitatakse „Nuzha” tähendust: see võib tähistada nii igatsust, piknikku, lõbusat väljasõitu kui ka jalutuskäiku, millest ongi inspireeritud käesoleva raamatu pealkiri (lk 86). Järgnevalt antakse ülevaade „Nuzha” käsikirjadest, trükiväljaannetest ja tõlgetest, samuti 70 maakaardist ning teksti ja kaartide allikatest (suulistest teadetest kirjalikeni). Paraku on väidetavasti teosega samal ajal valminud hõbegloobus hävi-

nud. Araabia geograafi teos sisaldab arvukalt kohanimesid, kuid olgu etteruttavalt osundatud: „Võrrelgu lugeja näiteks mõnda Levandi või Magribi piirkonda [Vahemere ümbruses], kus peaaegu kõik kohanimed on dešifreeritavad[,] mõne Ida-Euroopa osaga, kus umbes pooltel juhtudel võib vaid aimata, mis antud nimekuju taga peitub, ülejäänud jäävadki mõistatuseks” (lk 132). Ent võib loota, et tulevikus õnnestub vähemalt osa kohanimesid tuvastada.

Neljandas peatükis (lk 139–197) süvenevad autorid al-Idrīsī peateose sisusse. Kogu toona tuntud maailma ei vaadelda, vaid käsitletakse Eestile lähemaid ja seetõttu eesti lugejale enam huvi pakkuvaid piirkondi: Poolat, Saksamaad, Skandinaaviat ja Venemaad. Nii selle kui ka järgnevate peatükkide teksti on lisatud autorite eestikeelsed tõlked alade kirjeldustest ja värvilised maakaardikatked translitereeritud toponüümidega. Tekstis olevaid mõisteid ja nimesid on põhjalikult selgitatud. Teoses on üle poole tuhande allmärkuse, kus leidub peale arvukate kommentaaride ka kirjandusviiteid.

Viimasel peatükis (lk 199–231) saab lugeja aimu toonasest araabia keelest ja kirjast ning „Nuzha” stiilist. Hõlmatakse vaid al-Idrīsī teose Eestit ja selle vahetut naabrust kirjeldavat osa, esitades väljavõtteid originaalist. Autorid on esile toonud teoses kasutatud araabia läänepoolse ehk magribi kirja iseärasusi, kuid oleks oodanud kogu tähestiku äratoomist, eriti et tähed võivad sõltuvalt sõnasisesest asukohast esineda neljal kujul (lk 200). Raamatus esitatakse nimetatud osa ümberkirjutus tänapäeva araabia kirjas ja selle tõlge eesti keelde. Ühtlasi selgitatakse tõlkimisel ja tõlgendamisel ilmnevaid raskusi, mis tulenevad nii sõnatähenduste erinevusest lääne- ja idapoolses araabia keeles kui ka kohanimedega eri vormidest, mis on tekkinud käsikirjade ümberkirjutamisel ja muudel põhjustel. Näiteks ühes Pariisi käsikirjas, mida pee-

takse vanimaks, kõige täielikumaks ja paremini säilinuks, on Eestit tähistav toponüüm märgitud kujul *LSLĀNDA* ja *ASTLĀNDA*, ent teisest Pariisi käsikirjast leiab hoopis *LSaLĀNDA* (lk 211). Seejärel tehakse juttu „Nuzhas” kasutatud retoorilistest võtetest ja teose araabiapärase ülesehitusest.

Kuues peatükk (lk 233–298) vaatleb al-Idrīsī kirjeldust Eestist ja selle lähinaabrusest. Loomulikult pakub see siinsele lugejale kõige elavamat huvi, ent meenutagem eespool toodud tsitaati, mis hoiatas, et mida kaugemal Sitsiliast ja Vahemerest, seda raskemini on kohanimed tuvastatavad. Eesti alalt ja naabrusest mainitakse kokku 14 asula, linna ja kindluse nime. Kas Naiste saart võib pidada meie Naisaareks? Kas *BuRNŪ* tähistab Pärnut? Juba varem on ajaloolased Enn Tarvel ja Ivar Leimus väitnud, et aastakümneid levinud hüpotees, mille kohaselt on al-Idrīsī esmakordselt maininud Tallinna vene kroonikatest tuntud nime Kolōvan, ei pea paika. Teose arabistidest autorid kinnitavad nende seisukohta veenvalt. Kas *QLWRY* märgib siis hoopis Tartut? Ent jätkem toponüümiasse süüvimine uudishimuliku lugeja hooleks.

Raamatu lisaosas (lk 299–317) antakse ülevaade Eesti ja naaberalade kirjelduse tõlgetest mitmesse keelde (ladina, prantsuse, eesti jt). Sellele järgneb kokkuvõtlik lõppsõna (lk 319–326). Teose koostamisel on autorid kasutanud poolteistsada kirjandusallikat araabia, ladina, inglise, eesti jt keeltes. Tänuväärsest raamatule lisatud põhjalik registriosa, kust leiab ühelt poolt raamatus esinevate isikunimedega ja valitsejadünastiatega ning teisalt kohanimedega, riikide, rahvaste ja araabia terminite loendi. Eraldi väärrib esiletõstmist eesti kirjasõnas harva esinev käsikirjade, teoste ja tekstide pealkirjade alfabeetiline register.

ENN ERNITS